DRAMATURGS ESTRANGERS A BARCELONA, 1936-1939

Francesc Foguet i Boreu

Entre els dramaturgs estrangers que visitaren la ciutat de Barcelona durant la guerra i la revolució de 1936-1939, els francesos —Charles Vildrac, Jean Giraudoux, Henri-René Lenormand— eren més coneguts en els cercles intel·lectuals catalans que els pertanyents a altres dramatúrgies —Nordhal Grieg o Ernst Toller. La influència del teatre francès, punt de mira inveterat de la dramatúrgia catalana, així ho avalava, tot i la recepció limitada dels autors i les obres vinguts del Nord. En tot cas, paral·lelament a la discontinuïtat en la incorporació d'altres dramatúrgies a l'escena indígena, la presència de dramaturgs estrangers a Barcelona no incità els responsables teatrals a programar cap de les seves obres en l'escena del moment. La vinguda d'aquestes «veus amigues», compromeses amb la legitimitat republicana, tingué un impacte reduït, gairebé testimonial, en els cenacles intellectuals catalans.

Charles Vildrac, Jean Giradoux, H.-R. Lenormand

Charles Vildrac, vinculat a l'esquerra no comunista francesa, s'adherí ben aviat a les manifestacions prorepublicanes i antifeixistes que féu la intel·lectualitat francesa d'esquerra des dels primers mesos de l'esclat bel·licorevolucionari; participà —conjuntament amb Tristan Tzara i Ilya Ehremburg— en el Míting de Solidaritat Internacional al Gran Price de Barcelona, el 30 d'octubre de 1936, i formà part de la Comissió Internacional d'Escriptors Revolucionaris de l'Associació Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura que, l'1 de novembre del mateix any, oferí a la Generalitat de Catalunya un camió destinat a tasques de propaganda al Front d'Aragó i equipat amb una impremta i un aparell de projecció de cinema[1].

A l'escena catalana, Vildrac era conegut sobretot per la seva obra *El Paquebot Tenacity*, traduïda per Carles Soldevila, la qual havia estat estrenada en una vetllada selecta de teatre estranger al Romea de l'empresari Josep Canals, el 1922, amb l'assistència de l'autor, i editada l'any següent a la col·lecció «Biblioteca Teatral» de les Publicacions de l'Escola d'Art Dramàtic[2]. Dues obres més de Vildrac, *Miquel Auclair* i *El pelegrí*, traduïdes també per Soldevila, van ser estrenades en les vetllades d'Art que organitzà, al Romea, la mateixa empresa Canals el gener de 1925.

Durant la seva estada a Barcelona, el novembre de 1936, Vildrac expressà les dificultats que hi havia a l'escena parisenca per estrenar obres independents, atès que les portes dels teatres només eren obertes per als autors de grans recaptacions. Tot comentant la seva presa de contacte amb l'escena soviètica, també desmitificà els assaigs de teatre revolucionari o de caràcter polític: «Vaig ésser a Rússia i vaig admirar extraordinàriament les realitzacions del teatre soviètic. Rússia compta amb directors formidables, amb grans actors, prodiga unes 'mise en scéne' impressionants... però no té obres. En vaig veure una de propaganda política, que era molt pueril. (...) No crec ni una mica en el que se'n diu teatre polític, teatre social, teatre revolucionari, etcètera. Per a mi, Shakespeare, sense proposar-s'ho, fou un gran autor revolucionari. Una obra social, per exemple, és *Les affaires sont les affaires*, de Mirbeau. També ho és *Le Mariage de Figaro*, que combat i ridiculitza els defectes de la noblesa. Creure's que el teatre revolucionari consisteix a fer un míting i portar les barricades en escena, és una ingenuïtat. Perquè en realitat només hi ha teatre bo i teatre dolent, obres que eleven el públic i obres que l'abaixen. Per a fer teatre revolucionari, gairebé diria que és indispensable que l'autor no s'ho proposi. Avui, ens fóra molt necessari un teatre idealista. Però qui és capaç de fer-lo?» (A. [Andreu A. Artís]: «Vildrac ens parla de teatre. Les dificultats d'estrenar obres independents a París i l'equívoc del teatre revolucionari», *Última Hora*, 5-XI-1936, p. 2).

Un altre autor dramàtic francès que visità Barcelona, el 30 d'abril de 1937, fou Jean Giraudoux. La divulgació d'aquest dramaturg als cenacles literaris catalans era deguda a la labor traductora i crítica de Ramon Esquerra, que n'havia versionat dues obres, *Amfitrió 38* (1934) i *Intermezzo* (1938), i n'havia fet una ponderada valoració a *Lectures europees* (Publicacions de La Revista, Barcelona:1936, pp. 48-58)[3]. Com constatava Esquerra en aquest assaig, Giraudoux no era gaire conegut a l'escena catalana i, fins i tot, se li tenia «una mena d'antipatia» atribuïble a les representacions que havien fet les companyies franceses —com la de Marie Thérèse Piérat— que giraven per Barcelona (*op. cit.*, p. 57).

L'estada a la ciutat catalana de Giraudoux, acompanyat de Camile Soula, catedràtic de la Universitat de Tolosa, tingué un caire molt més diplomàtic que la de Vildrac: visità els principals centres culturals de la ciutat, entre els quals la Universitat de Barcelona, on fou rebut per Pere Bosch Gimpera, rector-comissari, i per Ambrosi Carrion, secretari general. El dramaturg féu constar a la premsa barcelonina que havia quedat admirat de «l'esforç gegantí i exemplar de Catalunya, poble que en plena guerra no tan sols posa atenció en les qüestions d'ordre cultural, sinó que segueix un camí de superació constant» («L'escriptor Jean Giraudoux, hoste de Barcelona. ¿Serà el nou ambaixador de França?», *La Publicitat*, 1-V-1937, p. 5).

Talment com en el cas de Vildrac, Henri-René Lenormand també era membre de l'Associació Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura i vehiculà la seva implicació en la guerra espanyola a través de la signatura de la «Declaració dels intellectuals francesos a propòsit dels esdeveniments d'Espanya» i del telegrama adreçat a Rafael Alberti i José Bergamín en què se'ls comunicava l'acceptació de Madrid com a seu del segon Congrés Internacional d'Escriptors per a la Defensa de la Cultura[4]. Teatralment, la incorporació de dues de les seves obres a l'escena catalana seguí una via similar a la del seu conterrani: les vetllades selectes organitzades a redós de l'empresa Canals, en el marc de les quals s'estrenà *Els fracassats* (27-II-1928), amb l'assistència de l'autor, i *L'agulla roja* (29-I-1929), l'una i l'altra en una traducció conjunta de Carles Soldevila i Josep Pous i Pagès[5]. En plena guerra i revolució, el desembre de 1937, Lenormand —«un bon i excel·lent amic de la República»— viatjà a terres catalanes, després d'estrenar *Pacífic* a París, com a mostra de solidaritat amb la República[6].

Nordahl Grieg, Ernst Toller

Molt més desconegut en els cenacles culturals catalans, el dramaturg noruec Nordahl Grieg visità Madrid, València i Barcelona i diverses posicions del front entre el juny i l'agost de 1937 com a corresponsal de guerra i, en

representació del seu país, assistí al II Congrés Internacional d'Escriptors Antifeixistes de juliol de 1937[7]. De retorn a Noruega, dugué a terme activitats de propaganda a favor de la causa republicana i aplegà les impressions del seu viatge en el llibre *Verano de España*, que havia de ser editat també en francès i espanyol. El febrer de 1938, retornà a Madrid on assistí a una representació de *Fuenteovejuna*, al Teatro Español, per la companyia de Manuel González. El record d'aquella vetllada teatral seria, segons manifestà, un dels més inoblidables *«porque la belleza y la poesía escénica en esta ciudad bombardeada por el fascismo simbolizan la fuerza invencible y la alegría de vida de esta gran ciudad»* («El gran dramaturgo noruego Grieg, es nuestro propagandista», *Solidaridad Obrera*, 8-II-1938, p. 4).

Ernst Toller, exiliat a Nova York a causa de la persecució del règim nazi, mantingué també una campanya molt activa de propaganda i d'ajut material a la causa republicana per mitjà del Comitè Antifeixista de Hollywood i del Comitè Nord-americà d'Ajut al Poble Espanyol[8]. La seva intensa actuació propagandística —a través de la participació en mítings en què l'acompanyaven els escriptors André Malraux i Ludwig Renn, conferències a les universitats nord-americanes, intervencions a la ràdio o la redacció d'opuscles i articles— havia contribuït a crear una atmosfera favorable a la legitimitat republicana en l'opinió nord-americana més progressista[9]. El febrer de 1937, per exemple, Toller es trobava a Nova York, després d'haver efectuat un cicle de conferències pel Middle West, Califòrnia i Arizona, en les quals denuncià la intervenció de Hitler a Espanya i elogià la lluita que sostenia el govern espanyol legítim contra la invasió feixista[10].

Del conjunt de les seves obres, les dues úniques traduïdes a l'espanyol eren *Hinkemann* i *Los destructores de máquinas*, dues peces que devien ser ben conegudes en els cercles teatrals polititzats, havent esguard que havien estat editades, el 1931, dins de la col·lecció «El Teatro Político» de l'editorial d'avançada Cenit, en una traducció de l'alemany de Rodolfo Halffter. Efectivament, la tragèdia expressionista *Hinkemann* fou estrenada a la Sala Capsir de Barcelona el 17 de desembre de 1932 pel grup Teatre de Masses del Bloc Obrer i Camperol. En plena guerra i revolució, a mitjan febrer de 1938, i com a fet extraordinari en la dinàmica teatral amateur del moment, el grup escènic Blai Piera de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya de Granollers, orientat per Pius Muriedas, representà *Hinkemann* al Teatre de la Casa del Poble, a benefici d'abrics per als combatents.

L'agost de 1938, Toller es trobava a Barcelona perquè volia estudiar la lluita de prop i escriure un llibre que propagués la justícia de la causa republicana, atès que era plenament conscient que la primera batalla d'Europa es lliurava en terres espanyoles. De fet, esdevenia el seu tercer viatge a la República espanyola, ja que hi havia estat anteriorment —el 1932 i durant els mesos d'abril i maig de 1936—, i coneixia bé la seva situació sociopolítica, de la qual havia tractat en una sèrie d'articles sota el títol genèric de «L'Espanya republicana», en què profetitzava que s'hi estava «incubant» el feixisme («Amics de la República. El gran escriptor alemany Ernst Toller torna a ésser a Barcelona. L'acció nord-americana a favor de la nostra causa», *La Publicitat*, 12-VIII-1938, p. 3).

Toller es mostrà molt optimista sobre la repercussió que la lluita espanyola tenia a l'estranger i del resultat favorable a la República del conflicte bèl·lic si era capaç de resistir: «Arreu del món —afirmava— s'ha reaccionat ja a favor vostre. Se sap ja que no és una guerra la vostra que exclusivament us afecti, sinó que es tracta d'una lluita de totes les democràcies contra els Estats totalitaris. Ningú no ignora que les informacions que publica la premsa feixista són un cúmul de mentides. La veritat s'obre pas, i si ens trobem encara en aquesta situació és per la por de les democràcies a una guerra immediata. Aquí es lluita per les llibertats democràtiques del món. A Londres he parlat amb molts polítics, àdhuc conservadors, i fins i tot aquests reconeixen el perill que significaria per a Anglaterra i per a França un triomf de Franco. A França un escriptor de dretes i un catòlic com François Mauriac publica articles meravellosos com a seus, en aquest sentit, defensant la causa de l'Espanya Republicana. / Es va (...) vers l'aixecament de l'embargament sobre la tramesa d'armes a la República espanyola. Jo he llegit al *New York Times* articles defensant [una] causa tan justa. A Nord-Amèrica se celebraran eleccions pel novembre i segurament el Congrés suprimirà 'lift the embargo'. Hi ha també al vostre favor la personalitat de Roosevelt, gran demòcrata, que mira amb tota la seva simpatia els Estats democràtics que defensen llur independència i llur llibertat. ¡Quanta raó, doncs, no té el vostre cap de Govern, el president Negrín, amb la seva màxima recomanació: *Resistència!* La vostra resistència és la *Victòria*. (...) El temps treballa per la República espanyola» (*ibidem*).

En la seva estada a la ciutat de Barcelona, Toller visità el sotssecretari d'Ins-

trucció Pública i Sanitat i, la nit del 18 d'agost, va recórrer els indrets afectats pels bombardeigs de l'aviació feixista, en recollí les impressions i, commocionat, assegurà que tan bon punt arribés a Nova York emprendria una activa campanya a favor de la infància per accelerar-ne l'evacuació i fomentar la tramesa de queviures[11]. Toller visità també Madrid en què reafirmà la seva convicció que la guerra espanyola era «la primera batalla d'una gran guerra mundial» i comminà a treballar de manera unitària per guanyar la guerra: «*Los programas de los partidos deben quedar para después. Ésta es la lección que se debe recoger*» (Laertes [Eduardo M. del Portillo]: «Amigos de la única España. 'Aquí no hay más que un solo problema: independencia nacional. Los programas políticos, para luego', dice Ernst Toller a *La Voz*», *La Voz* [Madrid], 26-VIII-1938, p. 2). La premsa informà que, a Barcelona, en aquells moments, es preparava l'estrena d'una peça de Toller intitulada *El fuego apagado* —en realitat, *Feuer aus den kesseln* (*El foc de la caldera*)— que tractava sobre «*la sublevación de los marineros alemanes contra Guillermo II, prolegómeno de la revolución alemana*» (*ibidem*)[12].

Un dels seus compatriotes, l'anarquista alemany Agustín Souchy li féu una entrevista per a *Solidaridad Obrera*, en la qual esbossà la trajectòria biogràfica i creativa de Toller i situà la seva obra —*Masse-Mensch* (*L'home-massa*), *Die Maschinenstürmer* (*Els destructors de màquines*), *Hinkemann*, *Feuer aus den kesseln* (*El foc de la caldera*)— com a continuadora i, alhora, superadora d'Ibsen i Hauptmann: «*Las obras de Toller acusan un progreso. Él ha pasado por la escuela de la guerra, por la época de las luchas de clase, por la Revolución. El levantamiento del proletariado tiende conscientemente a la creación de un orden del Mundo, libre y justo. Traducidas sus obras en casi todos los idiomas y representadas en casi todos los escenarios del Mundo, pertenece Toller a los dramaturgos más conocidos de la época actual*» (Agustín Souchy: «Una hora de charla con Ernst Toller. Preámbulo sobre el hombre y su obra», *Solidaridad Obrera*, 21-VIII-1938, p. 3).

Souchy anuncià que l'Editorial Tierra y Libertad havia adquirit els drets de publicació de les obres de Toller, les quals ben aviat donaria a conèixer als lectors espanyols (el vincle de Toller amb l'anarquisme català s'inicià, val a dir-ho, el 1932 en el seu primer viatge a Barcelona, en què entrà en contacte amb Buenaventura Durruti i altres

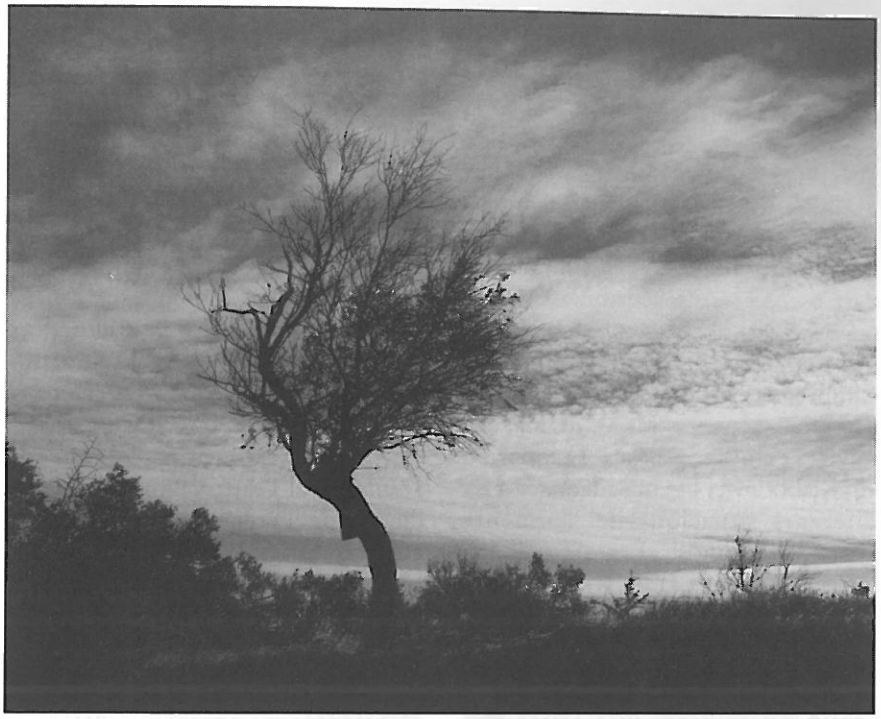

anarquistes de la Federació Anarquista Ibèrica). Després del 19 de juliol de 1936, Toller féu diverses conferències als EUA contra el feixisme espanyol i, juntament amb altres escriptors, féu una crida per ajudar la causa republicana. Exposà clarament a Souchy el motiu del seu viatge: «*Ante todo, el deseo de convencerme personalmente de la lucha heroica que sostiene el proletariado español contra el fascismo internacional, la cual, por su grandeza y magnitud, no tiene comparación con toda la Historia moderna. He recogido impresiones en abundancia y me he convencido durante mi estancia, que el Pueblo español contiene fuerzas morales y espirituales de tal ímpetu que, a pesar de toda la ayuda de la intervención extranjera, resultará imposible vencer la República y a la Revolución españolas.*»

Toller es proposava d'emprendre una acció de gran envergadura a fi d'ajudar l'Espanya republicana semblant a la que Fridtjof Nansen organitzà l'any 1921 a favor de la Rússia soviètica o a la que havia dut a terme el president nord-americà Herbert Clark Hoover en pro del poble alemany i belga després de la Gran Guerra. La seva intenció era aconseguir el suport de cert nombre de personalitats rellevants de la vida pública anglesa i nord-americana (vist que als EUA hi havia una atmosfera favorable a una acció de solidaritat d'aquesta mena) i convèncer els estats democràtics —i no únicament les organitzacions obreres i les societats filantròpiques— perquè enviessin vitualles per a la població civil i expressessin la seva solidaritat amb els lluitadors espanyols. L'autor de *Hinkemann* es mostrava admirat per l'esforç de resistència dels fronts republicans: «*El heroismo de los soldados republicanos* —declarava a Souchy— *puede explicarse solamente por el hecho de que su lucha está llevada por una 'idea'. Esta idea, el ideal de la Libertad, les da su valor sin igual y su moral infranqueable para la resistencia. El espíritu resultará más fuerte que la espada. Jamás he visto un Pueblo como el español, que con tanta resignación y valor soporta todos los sacrificios y se mantiene firme en su lucha. En esta ocasión, quisiera hacer resaltar especialmente la actitud humanitaria de la República española. He visitado los campos y calabozos de Barcelona, hablando directamente con los prisioneros, pudiéndome convencer del trato humano que perciben. Por eso representa hoy la República española, para millones de hombres en Europa y en América, la idea de la Libertad y de la Justicia.*»[13]

Com molts altres intel·lectuals antifeixistes, Toller era ben conscient que la guerra espanyola podia ser el preludi d'una conflagració mundial en què, com assegurava a Souchy, les potències democràtiques s'hi jugaven la pròpia llibertat: «*La guerra de España es una guerra preventiva contra Francia. Estas palabras me las dijo un piloto alemán preso. Con ellas no ha revelado nada nuevo, sino que nos ha confirmado lo que ya hace mucho sabemos. Hitler y Mussolini —en los campos de batalla de España— hacen la guerra a la Democracia y la Libertad de todo el Mundo. Mas las Democracias juntas son más potentes que los Estados fascistas. Las Democracias han de recordarse solamente del poder que tienen y de lo que se juegan con el problema español.*»

Respecte a l'activitat teatral que es duia a terme coetàniament als escenaris barcelonins, Toller manifestà, en una línia similar a la d'Erwin Piscator, la necessitat que, després de dos anys de guerra, es fes un teatre que estigués més d'acord amb els moments històrics. Si bé els polítics en la majoria dels casos no estimulaven la penetració de l'art escènic en la sensibilitat de les masses, calia prendre consciència, segons Toller, que el teatre «s'adhereix i s'impregna en l'ànima col·lectiva» i els diversos gèneres —sàtira, drama, comèdia, pamflet polític— requerien «una labor intel·ligent i adequada a les diferents situacions del moment» (Joan Vallespinós: «Ernst Toller i la guerra d'Espanya. L'art, la propaganda i la política al servei de la causa de la llibertat», *Treball*, 17-VIII-1938, p. 3). Toller havia trobat a faltar, en aquest sentit, un contacte més estret dels artistes amb el poble, com també una infrautilització de l'art com a instrument propagandístic de primera categoria «per a sincronitzar la justícia i la raó de la vostra lluita» (*ibidem*).

La campanya a favor de l'Espanya republicana dugué Toller a contactar amb diversos representants de les organitzacions solidàries amb la República espanyola, dels sindicats i de la premsa reunits al National Trade-Unions Club londinenc, als quals exposà els seus projectes per tal d'obtenir deu milions de lliures esterlines destinats a la tramesa de queviures per a la població civil espanyola, en una operació comparable a la de Nansen o la de Hoover[14]. Després d'aconseguir el suport de personalitats del món intel·lectual, dels representants sindicals, de dirigents obrers i d'alguns membres del govern de diversos països europeus —Suècia, Noruega, Dinamarca i França—, el dramaturg es proposava de retornar als EUA per consultar amb el president Franklin Delano Roosevelt el seu pla per obtenir deu milions de lliures esterlines destinades a adquirir queviures amb destinació a l'Espanya republicana[15]. Com recordà Erwin Piscator, Toller aconseguí d'aplegar l'ajuda solidària, però ja era massa tard: se suïcidà poc temps després de la desfeta bèl·lica republicana[16].

Schuml Loeb Schneiderman, Marcel Ollivier

Altres dramaturgs que visitaren Barcelona, encara molt més desconeguts, foren el polonès Schmul Loeb Schneiderman i el francès Marcel Ollivier. Schneiderman, dramaturg jiddisch, era l'autor de *Dimitrov*, un drama sobre el famós procés per l'incendi del Reichstag. Arribà a les acaballes de 1936 a Barcelona, com a corresponsal de guerra dels diaris *Nass Pzeglad* (rotatiu sionista i antifeixista polonès), *Hajut* (jueu) i *El Camino* (mexicà). Un cop enllestida la seva corresponsalia, es proposava d'emprendre un viatge de propaganda per informar els seus compatriotes polonesos i jueus sobre la gesta heroica dels lluitadors antifeixistes republicans[17]. D'altra banda, Ollivier, que arribà a Barcelona el gener de 1937, era el creador d'*Espartacus*, que volia estrenar-se —després de *Danton*— al Teatre Olímpia en la traducció de Ferenc Olivér Brachfeld i l'escenificació de Ramon Caralt i «Amichatis» (aquest també preparava la traducció de l'obra *Yanaya Polyana*, del mateix Ollivier, sobre el conflicte matrimonial de Lev Tolstoi). El dramaturg francès havia de fer dues xerrades, una sobre el teatre de Luigi Pirandello i l'altra sobre el de Lev Tolstoi, en el cicle de conferències sobre temes actuals de teatre organitzat pel Teatre Internacional Revolucionari —un grup d'activistes teatrals nascut arran de la visita de Piscator a Barcelona el desembre de 1936— que, així com el projecte anterior, no arribà a quallar[18].

Bertolt Brecht

Finalment, entre els autors que expressaren el seu posicionament prorepublicà, destaca la figura de Bertolt Brecht, molt desconegut aleshores en l'escena europea. Brecht, en realitat, era més anomenat per la seva relació amb el cinema i la música que no pas per la seva faceta de dramaturg. A tot estirar, se'n tenien referències parcials, com les que l'any 1929 oferiren Ramon Vinyes i Aldred Kerr: el dramaturg català considerà les obres primerenques de Brecht com a pertanyents a «un nou romanticisme expressionista» en la seva conferència «Teatre modern», i el crític alemany, en un to denigrador, titllà el seu compatriota d'«eclectomane» en la ponència «Le théâtre actuel en Allemagne» que llegí al III Congrés Internacional del Teatre de la Societat Universal del Teatre, celebrat a Barcelona[19].

Com una autèntica raresa, l'agost de 1936, el rotatiu *Última Hora* publicà un article en què traçava la trajectòria de Bertolt Brecht —a qui tenia per l'escriptor clandestí més popular del tercer Reich— i en què explicava les beceroles de la dramatúrgia brechtiana: «La finalitat del drama grec tendeix a la identificació de l'espectador amb els personatges, fer-li 'viure' llurs sensacions i experiències. / El drama educacional de Brecht s'oposa directament a aquesta concepció. L'objecte del drama educacional consisteix en la confrontació de l'espectador —no en la seva identificació— amb els personatges, observant-los com a un estrany. (...) Naturalment que no es descarta l'emoció present sempre en el teatre, sinó que se la redueix fins al mínim i l'aplica no per a enfosquir la intel·ligència, sinó per a il·luminar-la. Mentre el teatre antic no s'esforça per arribar al pensament crític i explota les forces emocionals instintives de la nostra subconsciència, el teatre de Brecht intenta despertar i dirigir les nostres emocions. / El teatre d'entreteniment, malgrat ésser un espectacle emocional, manté el públic, en realitat, passiu. El teatre educacional pretén mantenir serens els espectadors per a provocar la reacció necessària» («Brecht, l'escriptor 'subterrani' més popular del tercer Reich. Els principis del teatre 'educacional'», *Última Hora*, 20-VIII-1936, p. 7).

Tot i així, la premsa del període 1936-1939, pràcticament tan sols es féu ressò de la seva condició d'exiliat del règim nazi, que Brecht compartia amb tants d'altres intel·lectuals alemanys, i, en tant que dramaturg, comentà l'estrena a París, el 1937, d'*Els fusells de la mare Carrar*, una peça que era definida com «un quadre dramàtic emocionant, que presenta la guerra d'Espanya com una agressió del militarisme al poble i exalta el deure del poble a defensar-se amb les armes» («S'estrena a París una obra inspirada en la guerra d'Espanya», *La Publicitat*, 24-X-1937, p. 3). A propòsit de l'estrena parisenca, l'associació d'escriptors alemanys emigrats organitzà un acte que resultà un emocionat homenatge a la República en guerra, en el qual assistí una representació de l'ambaixada espanyola[20].

---

[1] A propòsit dels actes públics en què participà Vildrac a Barcelona, vegeu «Els intel·lectuals contra el feixisme. El gran míting del Price», *La Publicitat* (1-XI-1936), p. 3; «Charles Vildrac i Tristan Tzara parlen als francesos, des de Barcelona, de la lluita d'Espanya contra el feixisme. Parlament de Charles Vildrac i de Tristan Tzara», *La Publicitat* (4-XI-1936), p. 1, i «Els intel·lectuals d'Europa al costat del poble espanyol. Acte de lliurament a Catalunya del camió de propaganda per a la lluita antifeixista», *La Humanitat* (4-XI-1936), p. 4.

[2] En plena guerra i revolució, Lluís Capdevila recordà la coneixença personal que havia fet de Vildrac, amb motiu de l'estrena d'*El Paquebot Tenacity*, «incorporat al cata-

là gràcies a l'escriptor Carles Soldevila i a l'empresari —l'últim empresari un xic digne que ha tingut el nostre teatre— Josep Canals». Després de valorar la seva obra dramàtica, Capdevila afegia: «Charles Vildrac mereix la nostra estima sincera i profunda perquè és un dels intel·lectuals francesos que més noblement s'han posat al costat de la nostra República i més noblement han sabut defensar-la contra els atacs d'una burgesia indigna de dir-se francesa i que a França faria el mateix que feren els insurgents del 19 de juliol: vendre's la pàtria a l'invasor»; L. CAPDEVILA: «Charles Vildrac. Les veus amigues», *La Humanitat* (24-VI-1938), pp. 4 i 2.

[3] L'obra *Intermezzo* gaudí d'una crítica molt positiva quan fou publicada en plena guerra i revolució (vegeu, per exemple, R. TASIS I MARCA: «Revista de Llibres», *La Publicitat* (23-VIII-1938), p. 3, i Anna MURIÀ: «*Intermezzo*. Joan Giraudoux. Trad. de R. Esquerra. Biblioteca de La Rosa dels Vents», *Diari de Catalunya* (1-X-1938), p. 3.

[4] «Una declaració dels intel·lectuals francesos», *La Veu de Catalunya* (22-XII-1936), p. 6, i *Les veus de la intel·ligència i la lluita del poble espanyol*, pròleg de Carles Pi i Sunyer, Comissariat de Propaganda, Barcelona:1937), pp. 22-26 i 39-41.

[5] Poc abans de l'esclat bel·licorevolucionari, la nit del 9 de juny de 1936, es presentà la peça breu *La innocent*, de Lenormand, traduïda per Maria Carratalà, en la darrera sessió del Lyceum Club, que tingué lloc al Teatre Studium. En castellà, s'estrenà *Asia*, en una traducció d'Arturo Mori, al Teatre Novetats, el 10 de juliol de 1936, per la companyia d'Ana Adamuz, la qual havia estrenada l'obra ja al Teatro Cómico de Madrid, el 7 de febrer de 1933, i reposada al Teatro Español de la capital espanyola, el 14 de maig de 1936.

[6] «Escenaris», *Última Hora* (7-XII-1937), p. 4. Lenormand es trobava a València a primers de desembre de 1937; «Henri[-René] Lenormand a València», *Catalunya* (2-XII-1937), p. 2.

[7] «El gran dramaturg noruec Nordhal Grieg té en premsa un llibre sobre Espanya», *La Humanitat* (8-II-1938), p. 3. El setembre de 1937, de tornada a Noruega, Grieg es trobava a Dinamarca on havia fet diverses conferències sobre la situació d'Espanya; «Dramaturg noruec al nostre costat», *Catalunya* (28-IX-1937), p. 3.

[8] «Ernesto Toller, en Barcelona», *Las Noticias* (11-VIII-1938), p. 1; Segon Apunt [Simó ARMENGOL?]: «Ernst Toller, el gran escriptor alemany, es troba a Barcelona», *La Rambla* (13-VIII-1938), p. 2, i «Informacions», *La Vida Literària a Catalunya*, 32 (20-VIII-1938), pp. 5-6. *La Vanguardia* publicà una fotografia del dramaturg amb un peu explicatiu: «*Otro gran amigo de España que nos visita. Ernesto Toller, el famoso escritor alemán, cuya estancia entre nosotros tiene por objeto el de recoger material para su labor de propaganda en pro de la causa republicana*»; *La Vanguardia* (28-VIII-1938), p. 1.

[9] «Ernst Toller a Barcelona», *La Vida Literària a Catalunya*, 33 (27-VIII-1938), pp. 6-7.

[10] «El gran escriptor Ernst Toller denuncia davant l'opinió nord-americana els crims del nazisme contra el poble espanyol», *La Humanitat* (21-II-1937), p. 7.

[11] «Ernst Toller visita al subsecretario de Instrucción Pública», *Solidaridad Obrera* (21-VIII-1938), p. 4.

[12] Podria ser que hi hagués hagut alguna temptativa en aquest sentit, si tenim present que *Feuer aus den kesseln* fou una de les obres que sol·licità el militant anarquista i director d'escena Guillem Bosquets —bon coneixedor del teatre expressionista alemany i capdavanter, amb Rodolfo González Pacheco, de la companyia Teatro del Pueblo— a l'editorial suïssa Theatervelag Kurt Reiss de Basel, el desembre de 1937.

[13] Vegeu, també, unes opinions semblants en l'entrevista que li féu [Francisco] CARRASCO DE LA RUBIA: «Al habla con Ernst Toller. El gran escritor alemán encuentra justa la consigna ¡Resistir!», *Umbral*, 40 (20-VIII-1938), p. [11].

[14] A. E.: «Ernst Toller proposa una organització d'ajut a Espanya semblant a les de Hoover i Nansen. Espanya en el tauler», *La Publicitat* (23-X-1938), p. 1.

[15] «La campaña de Toller a favor de España. Un gran amigo de nuestra causa», *Las Noticias* (28-X-1938), p. 1; «Las gestiones del escritor alemán Toller», *La Vanguardia* (30-X-1938), p. 7, i «10.000.000 de lliures esterlines per a l'adquisició de queviures. Ernst Toller presentarà a Roosevelt el seu pla d'ajut a Espanya», *Treball* (11-XI-1938), p. 5.

[16] E. PISCATOR: «Mi amigo Toller» [Berlín:1965], a *El teatro político y otros materiales*, traducció de Salvador Vila i edició i apèndixs de César de Vicente Hernando, Hiru, Hondarribia:2001, pp. 401-405.

[17] La revista *Mirador* publicà la intervenció que Schneiderman féu al I Congrés Internacional d'escriptors per a la defensa de la cultura, celebrat a París el juny del 1935. Vegeu, sobre Schneiderman, E. HERM: «L'escriptor polonès Schmul Schneiderman», *La Publicitat* (17-XI-1936), p. 6; S. L. [Schmul LOEB] SCHNEIDERMAN: «La literatura 'yidish'», *Mirador*, 404 (21-I-1937), p. 51; «La nostra premsa. Autors dramàtics estrangers a casa nostra», *TIR*, 1 (gener de 1937), p. [5], i J. ARTÍS: «La vida del teatre a Barcelona», a *Anuari de la Institució del Teatre. Curs 1936-1937*, Institució del Teatre de la Generalitat de Catalunya, Barcelona:1938, p. 195.

[18] «La nostra premsa. Autors dramàtics estrangers a casa nostra» i «Premsa. Conferències sobre temes teatrals»», *TIR*, 1 [gener de 1937], pp. [5] i [8], respectivament.

[19] Vegeu, respectivament, R. VINYES: *Teatre modern*, Associació Obrera de Teatre, Barcelona:1929, p. 12, i A. KERR: «Le théâtre actuel en Allemagne», a *Tercer Congreso Internacional del Teatro. Estudios y comunicaciones*, vol. 1, Instituto del Teatro Nacional, Barcelona:1929, p. 44.

[20] M. S.: «Bertolt Brecht. El poeta de l'*Opéra de Quat'Sous*», *Última Hora* (25-X-1937), p. 4. Anotem, d'altra banda, que Bertolt Brecht participà en el II Congrés Internacional d'escriptors per a la defensa de la cultura, en la sessió del 17 de juliol de 1937, celebrada a París.

el món de les nacions

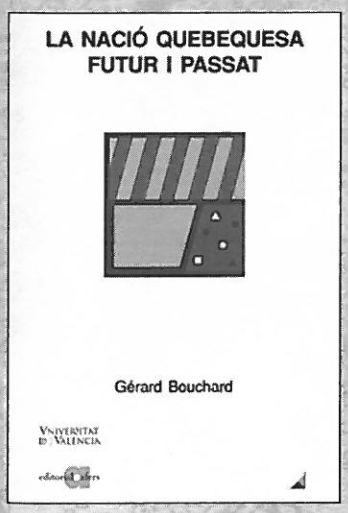

8. Gérard BOUCHARD: *La nació quebequesa: futur i passat*, 204 pp. [PVP 15,00 €].

9. Josep R. LLOBERA: *La teoria del nacionalisme a França*, 162 pp. [PVP 15,00 €].

editorial afers

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA

Av. Dr. Gómez Ferrer, 55-5 / Apartat de Correus 267 / 46470 Catarroja (País Valencià) / tel. 961 26 93 94
E-mail: afers@editorialafers.com / http://www.editorialafers.com